

Írta: Ungváry Rudolf

A gyermek, mint besúgó Fiatalkorúak az állambiztonság szolgálatában

Amikor 1989/90 fordulóján, alig néhány héttel a berlini fal ledöntése után, a kelet-német kommunista állam agóniájának utolsó hónapjaiban elterjedt a hír, hogy az Állambiztonsági Minisztérium (a Stasi) „objektumaiban” hozzákezdtek az iratok megsemmisítéséhez, a lakosság megrohanta és megszállta ezeket az épületeket, és birtokba vette a dokumentumokat. 1989 végén az éppen rendszerváltó Magyarországon is kiszivárgott, hogy a belügyminisztérium belföldi elhárításán lázas iratmegsemmisítés folyik, a lakosság mégse mozdult meg. Ez a párhuzam önmagáért beszél, magyarázat arra, hogy ma Németországban érvényesül az áldozatok információs joga, Magyarországon pedig nem.

Akkor azonban még csak nagyon kevesen tudták az érintetteken kívül, hogy az államszocialista elhárító szervek olyan felderítési módszereket is kidolgoztak, mellyel sikerült alulmúlniuk az európai civilizáció, náciák által megvalósított mélypontját. Mivel az operatív iratok kutatásához a Joachim Gauck vezette német szövetségi hivatal jóvoltából a 90-es évek elejétől hozzá lehetett kezdeni, hamar kiderült, hogy az NDK Állambiztonsági Minisztériuma tömegesen szervezett be 18 éven aluli fiatal-, sőt 14 éven aluli gyermekkorúakat is. Egy 1983-ban kelt Stasi-elemzés szerint a 90. 000 főállású belső felderítő mellett működő 175. 000 „nem hivatalos munkatárs” 10%-a, 17. 000 fő volt 18 éven aluli, és ezen belül 1-2 %, tehát 1. 700-3. 400 volt 14 éven aluli kisgyermek.

Irtózatok száma.

A napvilágra került adatok megvitatása és a közvélemény tájékoztatása érdekében a Heinrich Böll Alapítvány, az Evangélikus Akadémia és a „Gauck-hivatal” támogatásával Gundula Fienbork 1996 elején Berlinben konferenciát rendezett. A rendezvény rendkívüli érdeklődést és megrendülést váltott ki, hatására egész sor további konferenciát tartottak Németország-szerte. A legfontosabb előadásokat külön kötetben adták közre, az itt leírtak erre támaszkodnak. (Beschdidge Seelen. DDR-Jugend und Staatssicherheit [Sérült lelkek. Az NDK fiatalsága és az állambiztonság]. „Ed. Temmen, 1996.)

A bizonyítékokat nemcsak az operatív iratok szolgáltatták. Az Állambiztonsági Minisztérium külön főiskolát tartott fenn, és ezen számtalan titkos diplomamunka, elemző tanulmány és szemináriumi irat tárgya volt a fiatalok és gyermekek beszerzése. Az operatív tiszteket a 60-as évektől kezdve módszeresen készítették föl a gyermeki lélekkel való, történelmileg példátlan méretű visszaélésre, melyet az „ellenséggel folytatott harc” kommunista ideológiájának tolvajnyelvén szentesítettek.

„A bőre alá kell kúszni és a szívébe kell pillantani”

A fiatalok között végzett kárdermunkáról számtalan titkos irányelv született. Részletesen meghatározták, hogyan viselkedjenek az állambiztonsági tisztek ezen a lélektani hozzáértést és tapintatot igénylő szakterületen. A gyermekek a vonatkozó Stasi-dokumentumokban egyrészt „máskéntgondolkodó” „ellenséges-negatív személyek”, akiket operatív eszközökkel „fel kell dolgozni”, másrészt nemhivatalos együttműködés formájában

ők a felderítés céljaira használható eszközök. A tiszték és a gyermekek „munkakapcsolata” nem véletlen jelenség volt az NDK 40 éves életében, hanem elhatározott stratégiai feladat.

Az Állambiztonsági Minisztérium főiskoláján számtalan dolgozat témája volt, hogyan optimalizálható a biztonsági szolgálat befolyása és a titkosszolgálat együttműködése a fiatalkorú „nemhivatalos munkatársakkal”. Az ideológiai muníció ehhez az államszocialista rendszerben ápolts ellenségkép volt: „Az ellenség az NDK elleni lélektani hadviselésének összrendszerén belül különösen a fiatalság ellenséges befolyásolására és aktivizálására fekteti a hangsúlyt... A fiatalkorúak közötti ellenséges elemek az ellenséges tevékenység szervezői elleni differenciált harc egységes rendszerét kell kialakítani. Ehhez hézagatlan nemhivatalos hálózat megszervezése szükséges.”

Egy főhadnagynő „Tapasztalatok fiatalkorúak beszerzésében, különös tekintettel az egyetértő nyilatkozat aláírásához szükséges ideológiai és pszichológiai befolyásolás technikájára” című főiskolai záró dolgozatában a dokumentációs információkereső munka szakszerűségére hívja föl a figyelmet: „Először a központi személyi adatbázisban kell megvizsgálni az első fokú rokonságot, hogy az alkalmatlan gyermekeket kiszűrjünk. A visszamaradó állomány esetén érdemes ellenőrizni az apai és anyai nagyszülőket”. Egy ifjúsági programfüzet szerint „az operatív szempontból jelentős személyeknek a bőre alá kell kúszni és a szívébe kell pillantani, hogy megbízható ismereteink legyenek arról, kik ők és hol állnak?”

E tanulmányok szerzői a Stasi-dokumentumok németországi szabályozása következtében nem maradhattak névtelenek.

Az „operatív pszichológia”

A fiatalkorúak és gyermekek beszerzéséhez felhasználták az ifjúságkutatás és a fejlődéslélektan eredményeit. A dokumentumok tanúsága szerint még a freudi pszichoanalízis alaptételeit is a titkosszolgálati gyakorlat aprópénzére váltják: „A tudattalan és a tudatalatti jelentős tényező a szocialista személyiség tudatos viselkedésében, ha felismerjük és célzottan hatni tudunk rá.” A lélektani szakismeretek célirányos alkalmazását nevezték operatív pszichológiának.

A „Mesterségem a halál” náci főhőseire emlékeztető erkölcsi érzéketlenség sugárzik a Stasi-tiszték közzétett diplomamunkáiból, csak éppen „racionális”, marxista tolvajnyelbe csomagolva: „A társadalmi szükségszerűség és a nemhivatalos együttműködés társadalmi értékének logikus és meggyőző magyarázatával általában hatékonyan elérhető, hogy a fiatalkorút meggyőzzük a pozitív döntésről. Az operatív munkatársnak ügyelnie kell arra is, hogy a jelöltben még később is feltámadhatnak morális előítéletek, és fölteheti a kérdést: ez az együttműködés erkölcsileg jó és tiszta cselekedet-e? A jövőbeli tevékenységének sikere attól függ, mennyire sikerül az ilyen erkölcsi motívumokat politikai-ideológiai tartalommal megtölteni, miáltal a kiadott feladatok példaszzerű végrehajtására számíthatunk.”

A lelki megdolgozás eredményeként kerülhetett sor az együttműködési nyilatkozat aláírására. Ennek abszurditásához gondoljunk csak végig: kiskorú ilyen nyilatkozata eleve nem jogszerű, ráadásul a legteljesebb titokban kellett tartani, tehát éppen azok (szülők, gyámok) nem szerezhettek róla tudomást, akik a gyermek sorsáért felelősök. Számos szakdolgozatban foglalkoztak ezzel a problémával, és a szerzők többsége arra a gyilkos következtetésre lyukadt ki, hogy 14 és 18 éves kor között ebben a kérdésben igenis képesek a fiatalkorúak kötelezettségük jelentőségét felfogni. Az érvelésekből a gyermeki sors iránti embertelen érzéketlenség árad: „a nyilatkozat aláírása járjon együtt azzal, hogy aj elölt kész legyen az Állambiztonsági Minisztérium által kiadott feladatok teljesítésére, kötelezze

magát arra, hogy senkinek sem beszél az együttműködésről és a vele összefüggő problémákról, és legyen tisztában büntetőjogi felelősségével, ha a titoktartási kötelezettségét megszegi.” Például 14-15 évesen.

A brutális valóságot is megfogalmazzák: „A politikai-operatív munkában... a nemhivatalos munkatárs [ebben az esetben a gyermek] teljes bizalmat érezzen az operatív munkatárs [ez a Stasi-tiszt] iránt, ezzel szemben az operatív munkatársnak a nemhivatalos munkatárssal szemben soha sem szabad megfélemlenie a biztonsági és ellenőrzési szempontokról. A nemhivatalos munkatárs [a gyermek] és az operatív célszemély [a gyermek által megfigyelendő személy] között általában bizalmas viszony legyen, ami azt fejezi ki, hogy a célszemély bizzék meg a nemhivatalos munkatársban, ezzel szemben a nemhivatalos munkatárs csak úgy csináljon, mintha bizalmas viszonyban volna a célszeméllyel.” Mindezt úgy, hogy a gyermek erről soha, sehol, senkinek – még a saját szülőjének sem beszélhet. Intézményesen, főiskolai oktatási rendszer támogatásával terheltek meg ezzel fiatalok tömegeit. Ez a néma gyötrelem, a csöndes emberirtás - szemben a rasszizmus „hangos” tömeggyilkosságaival.

Akad példa komplexebb megközelítésre is. A szülők bevonását a föllelt dokumentumok szerint akkor javasolták, ha a vezető tiszt fel tudja róluk tételni, hogy az Állambiztonsági Minisztériummal való együttműködést helyeslik és támogatják. A szülők bevonását egyébként azért is tekintették ésszerűnek, mert a fiatalok gyakran nehéz meggyőzni arról, hogy minden esetben szigorúan be kell tartania a konspiratív szabályokat. „Ilyen helyzetekben az operatív tiszt és a szülők közösen léphetnek föl nevelő hatással” – vonja le a következtetést az egyik diplomamunka szerzője 1972-ben.

Sérült lelkek

A fiatalok elsősorban érzelmi alapon tájékozódnak. Ezt a tapasztalatot igyekeztek fölhasználni a beszervezésben az állambiztonsági tisztek. Az eljárás erkölcsi helyességét azzal is igyekeztek alátámasztani, hogy az első beszélgetéseket többnyire az iskolákban, az igazgatók legbelső szobáiban szervezték meg. A fiatalok úgy érezték, bűnözők és gazemberek elleni harcban fogja játszani a megbecsült partner szerepét, akinek ráadásul a jövőjét is gondos kezek egyengetik.

Mégis figyelemre méltó, hogy még ebben az ideológiailag és lélektanilag totalizált légkörben is sokan akadtak, akik valamilyen ürüggyel nemet tudtak mondani. Sokat számított itt a családi háttér. Mennél korábbi szakaszban tették ezt, annál kevesebb kínlóddal úszták meg a beszervezési kísérletet.

A kötetben számos esettanulmány olvasható. Egy részük a tönkrement emberi sorsokat ismerteti. Az államszocialista rendszer bukása után „partra vetett” fiatalok ügynökök összeomlását, olykor öngyilkosságát, jó esetben egész életükre kiható depresszióját. De sok olyan esetről is beszámolnak, amikor az önvallomás a kilábalás első lépése volt, és az egykori gyermek-besúgót éppen az a közösség fogadta be védőleg, amelyiknek a bizalmába kellett eredetileg férköznie.

A kommunista politikai történet egyik legnagyobb erkölcsi szégyenét a Stasi-dokumentumok németországi szabályozásának jóvoltából a legszélesebb nyilvánosság ismerte meg. Attól, hogy Németországban az áldozatok információhoz való joga megelőzte a tettesek személyiségének védelmi jogát, több megrendüléssel jár, de egyúttal katarzissal is. Mert ez a botrány csak a társadalom egészének részvételével dolgozható fel, aminek feltétele a nyilvánosság. A nagyobb nyíltság éppen a mélyebb belátást, a toleranciát segítette elő.

A titkosszolgálati iratok magyarországi szabályozásának hazug módja ezzel szemben a problémákat a szőnyeg alá söpörte és ezzel a gyűlölködést konzerválta. Ettől az érintettek szenvedése semmivel sem lett kisebb, legfeljebb a némaságuk nagyobb.

Magyar gyermekspiclik?

A magyarországi szabályozás a tetteseket védi. Az áldozatok információs joga másodrendű. Köszönhető ez annak, hogy egyes nagyobb politikai pártok, még az MDF kormány idején, a saját soraikban megbúvó volt ügynökök védelmében támogatták, hogy az utód-titkosszolgálatok a rendszerváltás utáni Magyarország biztonságára való hazug hivatkozással megakadályozzák egykori munkatársaik leleplezését.

Ez a szabályozás ugyanolyan hazug alapokon nyugszik, mint az, amelynek alapján csak fogcsikorgatva engedélyezik a nyugati demokráciáknak kémkedő, s ezzel a jövő, mai demokratikus Magyarország létrejöttét elősegítő kémek rehabilitálását. Holott az a kémtevékenység nem a magyar haza, hanem az államszocialista politikai rendszer ellen irányult, és ezért semmiféle hazaárulással nem járt. Hiszen a politikai rendszer nem azonos a hazával.

Mivel a jelenlegi magyarországi szabályozás következtében a Történelmi Hivatalon keresztül gyakorlatilag nem látható be, mit rejtenek el a nyilvánosság előtt a volt titkosszolgálatok mai magyarországi jogutódai, mivel maguk a jogutód titkosszolgálatoknak van joga eldönteni, mi kutatható és mi nem; mivel az államszocialista rendszerek titkosszolgálatai összehangoltan működtek és mivel ezeknek a volt titkosszolgálatoknak a korábbi tevékenysége a polgári demokratikus politikai rendszer szempontjából a velejéig erkölcstelen volt, ezért mindaddig, ameddig a magyar államszocialista rendszer titkosszolgálatának iratai a kutatás számára csak korlátozottan hozzáférhetők, jogosan áll fenn a gyanú, hogy fiatalokúakat és gyermekeket Magyarországon is beszerveztek besúgónak. Csak erről éppen soha, sehol, senki nem tudhat meg semmit. Mert holló a hollónak...

Hogy ez az összetartó „szakmai kör” az NDK összeomlása idején a túlélésre és az alámerülésre is készült, bizonyítja egy orvos végzettségű Stasi-tiszt 1989. december 23-án napvilágra került, plasztikusan megfogalmazott szövege: „Biztosítom Önöket, hogy orvosi szolgálatunkból következő kötelességünket az utolsó pillanatig el fogjuk látni. Elsősorban, mert kommunisták, másodsorban, mert csekisták, és harmadsorban, mert orvosok vagyunk. De a speciális szakismeretünket, mellyel hasznossá tettük magukat a szervben, nagyon jól fölhasználhatjuk, amikor majd át kell strukturálnunk magunkat...”

Miért lenne ez Magyarországon másképp?

(Élet és Irodalom, 1998. július 10.)